

Framtiden

Nº 03

49. årgang

Desember 2022

Kr. 69,-

i

våre

Sigbjørn Mostue:
Fortellinger på
kanten av stupet

hender

Plastklærnes inntog
Norsk ull er gull
Klimakamp på overtid
Grønne juletips

ANNONSE

Klar for en jobb med **mening?**

KOMMUNE- OG HELSE-NORGE TRENGER FLERE FLINKE FOLK

I løpet av de neste ti årene vil vi mangle 50 000 på jobb i kommunesektoren. Og jobbene i kommunene er veldig varierte, kanskje mer enn du tror. Nesten uansett hva du brenner for og hvilken utdanning du har, er det mange spennende jobber å velge blant.

I kommunen kan du for eksempel jobbe med forvaltning av natur, utvikling av fremtidssamfunnet, arealplaner, renovasjon og sirkulærøkonomi. Kanskje er du opptatt av nullutslippstransport eller flere sykkelveier? Eller kanskje plastproblematikk er viktigere for deg? Hva med å jobbe med klima- og miljøinformasjon til barn og unge?

Jobbene i kommune er ikke bare meningsfulle. De er også varierte, viktige og gir gode utviklingsmuligheter. I tillegg får du en av landets beste pensjonsordninger, som varer livet ut.

Norge trenger flere av de beste folkene på jobb i kommunal sektor. Er du en av dem?

Les mer om mulighetene på
[KLP.no/jobbmedmening](https://klp.no/jobbmedmening)

KLP

Kommune- og helse-Norges
eget pensjonsselskap

Hydro

**LOW-CARBON
ALUMINIUM**

*Certified and
transparent*

Emmaljunga valgte aluminium med tanke på fremtidige generasjoner

Emmaljunga barnevogner er bygget for å tåle hardt vær og terreng. Aluminium har lenge vært det foretrukne materiale fordi det er sterkt, lett, ikke rustet og kan resirkuleres. Produktserien Emmaljunga NXT blir laget av Hydro REDUXA, aluminium med lavt CO₂-fotavtrykk.

Emmaljunga forsyner allerede barnevognsproduksjonen i Sverige med strøm fra vannkraft og solenergi. Nå benytter de også metall som er produsert med elektrisitet fra fornybare energikilder i Norge. Slik er barnevognene laget også med tanke på neste generasjon.

Besøk hydro.com/reduxa for å lese mer.

Hydro

Industries that matter

Framtiden i våre hender

Magasinet **Framtiden i våre hender** (Tidligere Folkeveit) utgis av miljøorganisasjonen Framtiden i våre hender.

Organisasjonen Framtiden i våre hender arbeider for etisk forsvarlig og miljøvennlig forbruk, og en rettferdig fordeling av jordas ressurser.

Ansvarlig redaktør

Arne Storrønningen
astor@framtiden.no

Art Director

Daniel Dalsgaard-Jensen
daniel.dalsgaard@otw.dk

Framtiden i våre hender

Økernveien 94, 0579 Oslo
Tlf + 47 22033150
post@framtiden.no

Forsidefoto

Lilli Storrønningen

Abonnement

Kr 275,- per år

Trykk

Merkur Grafisk AS.

Opplag

bekreftet gjennomsnitt
2. halvår 2018 og 1. halvår 2019
25276

Bankgiro

medlemskonto 1254 62 79950
konto gaver 1254 62 79977

Magasinet Framtiden i våre hender redigeres i henhold til prinsippene i Fagpressens redaktørplakat og lov om redaksjonell fridom. Den som allikevel føler seg urettmessig rammet oppfordres til å ta kontakt med redaksjonen. Pressens Faglige Utvalg, PFU, behandler klager mot pressen. PFUs adresse er Rådhusgt. 17, Postboks 46 Sentrum, 0101 Oslo. Tlf +47 22 40 50 40

	06	Leder Fotball-VM: Det skitne spillet
Fotball-VM	08	
	11	Cop27: Farvel til 1.5 gradersmålet?
Grønne tips	12	
< Fokus >	14	Reportasje: Norsk ull er gull
En grønn jul, Ninis tips	20	
	22	Profil: Sigbjørn Mostue
Plastklærnes inntog	28	
	30	Matglede: Renessanse for ekte potetmos
Stifinner: Stockholms økologiske skattkammer	36	
	38	Sluttreplikken: Klimapolitikk i tåka

Bidragsyttere

Matglede
Yngve Ekern
yngveekern@gmail.com

Utsyn
Sigurd Jorde
sigurd@framtiden.no

Art Director
Daniel Dalsgaard-Jensen
daniel.dalsgaard@otw.dk

Stifinner
Trond Wormstrand
trond@framtiden.no

Din grønne hverdag
Nini Hæggernes
nini@mojomagasinet.no

Banker på tynn is

Det er dessverre ikke nytt at diktaturer og land med ulik grad av totalitær politisk styring bruker gigantiske internasjonale sportsarrangementer som fotball-VM og OL til å forsøke å skaffe seg et bedre omdømme. De store internasjonale sports-mesterskapene, i fremste rekke OL og fotball-VM for menn har i stigende grad blitt viktige verktøy for totalitære regimer som ønsker å pusse på omdømme sitt og fasaden mot omverdenen. Dette kaster mørke skygger over selve idretten.

Sjelden har det kommet så tydelig fram som i forbindelse med verdensmesterskapet i fotball 2022. Det er sportsvas-king på uvanlig skittent nivå.

Norge har sin del av ansvaret. Flere titalls milliarder norske spare- og pensjonskroner kan være investert i selskaper som bidrar til eller forårsaker menneskerettighetsbrudd i Qatar. Det viser en ny rapport fra Framtiden i våre hender, Amnesty International Norge, Facing Finance og Fair Finance International.

Rapporten som ble lansert i forkant av det internasjonale mesterskapet avdekker at flere norske banker og fond har investert i selskaper som har bygd fotballanlegg eller driver hoteller i landet. Bygg- og hotellbransjen er sektorer med høy risiko for menneskerettighetsbrudd, og har begge hatt en voldsom vekst i forkant av mesterskapet, ifølge fagrådgiver Tollak Nylænde Bowitz i Framtiden i våre hender.

Danske Bank, DNB, KLP, Nordea, Storebrand og Statens pensjonsfond utland (Oljefondet) har til sammen investert over 45 milliarder kroner i åtte selskap i bygg- og hotellbransjen i Qatar.

Alle investorene har svart på spørsmål om hvordan de sikrer at nordmenns penger ikke investeres i selskaper som kan knyttes til menneskerettighetsbrudd i Qatar. Men svarene er ikke

betryggende, ifølge rapporten. Vi mener derfor det er reell risiko for at nordmenns spare- og pensjonspenger har bidratt til brudd på menneskerettighetene i Qatar, mener organisasjonene bak rapporten.

Fotball-VM i Qatar er det dyreste og trolig mest ressurskrevende i den internasjonale fotballens historie. Ifølge Aftenposten som siterer en rapport fra Deloitte har landet brukt mer enn 200 milliarder dollar til å mesterskapet, inkludert bygging av ny infrastruktur. Det tilsvarer 2100 milliarder kroner, mer enn det norske statsbudsjettet for 2023.

Summen av Qatars VM-kostnader er 10 ganger det som Russland brukte på sitt fotball-VM i 2018.

Qatar med sine omkring 3 millioner innbyggere regnes som et av verdens rikeste land. 85 prosent av befolkningen er utenlandske kontraktarbeidere, de fleste ansatt på vilkår hvor de fratas grunnleggende rettigheter - på grensen til moderne slaveri. En hær på 30.000 utenlandske arbeidere har siden tildelingen av Qatar-VM i 2010 bygd en storstilt infrastruktur av stadion-anlegg, veier, flyplasser, jernbane og hoteller. ILO, den internasjonale arbeidstakerorganisasjonen med hovedsete i Geneve, mener at bare i 2021 døde 50 migrantarbeidere i tilknytning til VM-prosjektene. 500 ble alvorlig skadet og 37.600 fikk milde til moderate skader.

Årets fotball-VM avvikles mot et særdeles dystert bakteppe. Mange fotball-tilhengere har gitt uttrykk for at de ikke orker å se på kampene. I Norge ser vi i skrivende stund midtveis i november et voksende grasrotoppgjør mot mesterskapet. Det må ryddes i den internasjonale fotballens hus. Fotball kan samle en hel verden i positiv idrettskonkurranse. Den er for viktig til å legges i hendene på korruperte og totalitære krefter.

LES MER
side 8

«Det er reell risiko for at 45 milliarder norske sparekroner har bidratt til grove menneskerettighetsbrudd gjennom norske bankers investeringer i VM-landet Qatar.»

(Fagrådgiver Tollak Nylænde Bowitz i Framtiden i våre hender.)

Tekst
Arne Storronningen
Redaktør

Send SMS
ABO 5190
til 1960

PRØV KLASSEKAMPEN GRATIS I TRE UKER

Stopper automatisk.

ANJA BAKKEN RIISE:

– For å avkle driverne bak klima- og naturkrisen er vi avhengig av kritisk og uavhengig journalistikk. Derfor leser jeg Klassekampen.

AUDUN LYSBAKKEN:

– Klassekampen er en viktig stemme i Medie-Norge og særlig for oss på venstresiden i norsk politikk.

Skittent spill med norske sparepenger?

Finansinstitusjonene reagerer på rapporten

«No questions asked»

Framtiden i våre hender har tatt kontakt med finansinstitusjonene omtalt i artikkelen og bedt om deres reaksjoner. Her er svarene:

DNB:

Rapporter som denne bidrar til å øke årvåkenhet

Menneskerettigheter er et langsiktig fokusområde for DNB AM, skriver Lise Børresen, leder for ansvarlige investeringer i en epost til Framtiden i våre hender.

Hun legger til at DNB legger «særlig vekt på hensynet til gjestearbeidere som utsatt gruppe».

Børresen skriver videre at oppfølging av menneskerettigheter i selskapers verdikjede et av temaene de hyppigst diskuterer med selskapene.

«Rapporter som denne bidrar til å øke vår årvåkenhet om tematikken, og skjerper vårt arbeid når vi setter standarder og er i dialog med selskaper.»

Storebrand:

Unngår direkte investeringer i Qatar, men fanges ikke opp i rapporten
Bård Bringedal, leder for aksjefor-

Du kan ha tjent på menneskerettighetsbrudd i Qatar – helt uten å vite det. Milliarder av dine private og våre felles sparepenger kan være investert i den omstridte bygge- og hotellbransjen i VM-landet, ifølge ny rapport.

I november sparkes VM i fotball i gang i Qatar. Og det er anslått at over en million supportere kommer til å fylle tribunene i løpet av mesterskapet.

I landet med mindre enn tre millioner innbyggere har det de siste årene blitt bygget opp infrastruktur med en prislapp på langt over 200 milliarder amerikanske dollar. Alt for å tilrettelegge for alle de ivrige

tilreisende for en månedslang fotballfest.

Enorm vekst, enorm risiko

Stadioner, t-bane, sykehus, flyplass, kjøpesentra og hoteller. Bygg- og hotellbransjen i Qatar har hatt en eksplosiv vekst. En hel by, inkludert rundt hundre hoteller, har blitt bygd opp til mesterskapet av mange tusen migrantarbeidere. I en bransje med en skyhøy risiko for menneskerettighetsbrudd.

Hotellrommene, tribunene og alle de andre nybygde prosjektene i Qatar er en forutsetning for at gigaarrangementet kan finne sted. Og det trengs investorer for å få ting til å skje.

Det er her våre sparepenger kommer inn.

«Deres hus og hoteller brenner»

I forkant av mesterskapet har vi i Framtiden i våre hender sammen med Amnesty, Facing Finance og Fair Finance International undersøkt norske og europeiske investeringer i Qatar i sammenheng med VM.

Vi har funnet at det er risiko for at flere store norske institusjoner som forvalter nordmenns sparepenger,

valtning i Storebrand, skriver at det er flere måter en investor kan redusere risiko på.

«Vi unngår helt å investere direkte i Qatar; både statsobligasjoner, statseide selskaper og selskaper registrert i Qatar eller andre Gulf-stater, blant annet på grunn av krevende menneskerettighetsforhold.»

Bringedal skriver at «dette fanges dessverre ikke opp i rapporten og kan gi et feil bilde av hvordan vi totalt sett gjennomfører aktsomhetsvurderinger og prioriterer aktivt eierskap både reaktivt og proaktivt.»

«Vi setter pris på denne rapporten som viser til mer konkret

informasjon som vi bruker i videre dialog med de 8 av 16 internasjonale selskaper vi er investert i. Vi tar også med oss dette inn i vår større strategiske dialog på tvangsarbeid og lønn i mange andre sektorer og verdensregioner»

KLP:

Glade for tilbakemelding på oppfølging av selskaper i Qatar

Rina Narasimhan i KLP er positiv til at situasjonen i Qatar blir undersøkt, og at ulike aktører setter søkelys på menneskerettighetsbruddene som skjer.

«Vi er glade for rapporten som en tilbakemelding på vår oppfølging av

«Både Danske Bank, DNB, KLP, Nordea, Storebrand

og Oljefondet har alle grepet sjansen på å tjene på

verdensmesterskapet, og kommer alle dårlig ut i vår rapport

«No questions asked».

inkludert Statens pensjonsfond utland (Oljefondet), er investert i selskaper som enten bidrar til eller forårsaker menneskerettighetsbrudd i Qatar.

Til sammen er over 45 milliarder norske sparekroner investert i 16 selskaper som opererer i bygg- og hotellbransjen i vertskapslandet.

Både Danske Bank, DNB, KLP, Nordea, Storebrand og Oljefondet har alle grepet sjansen på å tjene på verdensmesterskapet, og kommer alle dårlig ut av vår rapport «No questions asked».

Mangelfull oppfølging av skyhøy risiko

Vi ba finansinstitusjonene om å svare på hvordan de sørger for at våre sparepenger ikke bidrar til menneskerettighetsbrudd – men svarene var langt fra betryggende.

Ingen av institusjonene har på en tilstrekkelig måte kunnet vise til hvordan de følger opp selskapene

Tekst
Elin Espmark Wibe
er kommunikasjons-
rådgiver i Framtiden
i våre hender.

Tekst
Tollak Nylænde
Bowitz er
fagrådgiver for
bærekraftig finans
i Framtiden i våre
hender.

selskaper i Qatar og tar samtidig til oss de områdene vi har noe å lære av» skriver Narasimhan til Framtiden i våre hender.

KLP skriver at de har aktivt brukt funnene fra rapportene fra Business and Human Rights Resource Centre i oppfølgingen av hotellsektoren i Qatar både i 2021 og 2022.

«I 2021 fokuserte KLP på arbeidernes leve- og arbeidsforhold, og implementering av menneskerettighetspolitikk. I 2022 var fokus i tillegg på due diligence både i deres drift og leverandørkjede (UNGP og OECDs retningslinjer) og rekrutteringspraksis for migrantarbeidere.»

- de er investert i, for å sørge for at de ikke investerer i selskaper som bryter grunnleggende rettigheter.

Ingen, utenom KLP og Nordea, kunne heller svare på hvilke temaer de tok opp i dialog med selskapene, hvilke målsetninger de hadde, hvorvidt det var noen fremdrift, eller hvorvidt de presset på for å kompensere menneskerettighetsbrudd om det skulle være behov for det.

Av de undersøkte finansinstitusjonene kom Storebrand dårligst ut. De hadde ikke fanget opp risikoen for brudd på menneskerettigheter i en bransje med høy risiko for dette – og har derfor heller ikke fulgt opp investeringene som en ansvarlig eier.

Uttrekk fra kontroversiell hotellkjede

DNB har valgt å selge seg ut av en av verdens største hotellkjeder Accor. Kjeden har inngått en lukrativ avtale med verstskepslandet hvor de skal administrere leiligheter for sup-porterne under VM, og er en av åtte profilerte hotellkjeder som rapporten har undersøkt.

Kjeden har vært omtalt i den franske dokumentaren «Qatar-VM:

- NBIM (Oljefondet):** Uenig i konklusjonen, men positive til at informasjonen kommer fram

«Rapporten belyser svært bekymringsfulle forhold for arbeidstakere i forbindelse med fotball-VM i Qatar 2022. Det er en viktig problemstilling som fondet har jobbet med i flere år» skriver Mille Bugge, Investment Stewardship Analyst Social Initiatives i NBIM. «Å være en ansvarlig forvalter inngår i mandatet vårt.»

Bugge skriver videre at de i den sammenheng har tydelige forventninger om hvordan selskaper skal ivareta ansatte, inkludert de i leverandørkjeden.

Framtiden i våre hender mener:

Det er problematisk at norske banker og finansinstitusjoner tilsynelatende ikke har bedre kontroll på egne investeringer enn det som kommer fram i rapporten.

Amnesty og andre organisasjoner har i årevis advart mot praksisen i Qatar – det er en varslet katastrofe. Vi krever mer åpenhet fra finansinstitusjonene om hvordan de har fulgt opp selskapene de har investert i som opererer i Qatar.

Nå må de norske finansinstitusjonene ta en grundig kikk på hvilken rolle de har spilt i oppbyggingen av verdensmesterskapet.

Skittent spill», som tidligere i høst ble sendt på NRK, hvor det kommer fram at flere av de som jobber for en underleverandør av kjeden lever under kritikkverdige forhold.

DNB opplyser til NRK at de selger seg ut da "selskapet har forhøyet risiko for å indirekte eller direkte

bidra til brudd på menneskerettigheter og/eller arbeidertakerrettigheter".

I tillegg har flere politiske partier, SV, Rødt og MDG, reagert sterkt på at Oljefondet har investert milliarder i Accor, og krever svar fra Regjeringen på hvorfor det har skjedd. ■

«I forbindelse med Qatar, har sektorer med en særlig høy iboende risiko, samt enkeltsselskaper og -hendelser, dukket opp i vår risikoovervåking. Som en ansvarlig eier, har vi fulgt med på informasjon om fotball-VM og gått i dialog med selskaper med prosjekter i Qatar.»

Bugge opplyser om at Etikkrådet i flere år har fulgt med på arbeidstakerforhold i Qatar, og at NBIM er uenige i rapportens konklusjon om Oljefondets arbeid her. Videre legger de til at de allikevel setter pris på at denne informasjonen blir trukket fram.

«Det er viktige temaer som vi kommer til å fortsette å følge opp i arbeidet med ansvarlig forvaltning.»

Accor Hotels: Ikke sett noen bevis

Framtiden i våre hender har ikke lyktes i å komme i kontakt med Accor Hotels. Men direktør i selskapet Accor Hotels, Sébastien Bazin, sa i juni i fjor om leveforholdene til de ansatte:

– Jeg har hørt mye kritikk av Qatar, men ikke sett noen bevis. Vi skal gjøre alt for at kritikken skal stilne. Jeg er ikke naiv, sier han i dokumentaren «Qatar VM: Skittent spill»

Framtiden i våre hender har også vært i kontakt med Nordea og Danske Bank som avsto fra å kommentere. ■

Norsk miljøveteran: «1,5-gradersmålet døde på klimatoppmøtet i Egypt»

1,5-gradersmålet døde på COP27, konkluder tidligere FN-direktør og norsk klimanestor Svein Tveitdal. Samtidig er det viktig å forstå at hver tiendedel vi klarer å begrense oppvarmingen over dette, er uhyre viktig, mener den norske klimaveteranen.

Målet i Parisavtalen om å begrense den globale oppvarmingen til 1,5 grader, er i ferd med å bli uoppnåelig, mener Tveitdal.

Svein Tveitdal deltok som observatør for Besteforeldrenes klimaaksjon og Forum for utvikling og miljø, på den internasjonale klimakonferansen i Egypt i november. Han har fulgt de internasjonale toppmøtene siden de startet for nesten tre tiår siden.

Uoppnåelig mål

Avstanden mellom kuttene i klimagassutslipp som er nødvendige for at den globale gjennomsnittstemperaturen ikke skal øke mer enn 1,5 grader celsius og dagens tiltaksnivå er ekstremt stor, understreker Tveitdal.

I en oppsummerende kommentar som er publisert på nettsidene til Besteforeldrenes klimaaksjon, nettavisen Energi og klima og i Fædrelandsvennen skriver han:

«For å nå målet i Parisavtalen om ikke mer en 1,5 graders oppvarming, sier FNs klimapanel at utslippene må ned med 43 % innen 2030, herav mye fra olje- og gass. Analyser av produksjonsplanene til olje- og gassindustrien viser at de planlegger å produsere 53 % mer olje og 71 % mer gass i 2030 enn det som er forenlig med 1,5-gradersmålet. Mens FN sier at verden går mot en global oppvarming på 2,8 °C innen 2100 – med mindre regjeringer snarest forbedrer sine utslippsmål».

En utvikling som kan spinne ut av kontroll

Han utdyper i en samtale med Framtiden i våre hender: Mange

forstår neppe hva en oppvarming av kloden på 2,8 grader innebærer. Flere ledende klimaforskere advarer om at vi ved tre grader, har passert punktet hvor det internasjonale samfunnet har mulighet til å tilpasse seg de voldsomme endringene som da vil skje. Det gjelder blant annet hetebølger, flom, jordskred, økosystemkollaps, tap av dyrkingsjord, havvannstigning, voldsomme, mengder klimaflyktninger og flere og flere ubeboelige landområder

Som medlem av Besteforeldreaksjonen og som både klimaaktivist og bestefar vil jeg si: Tanken om en slik situasjon i løpet av dette århundre og i levetiden til de som er barn og unge i dag – er nesten ikke til å holde ut. Derfor må vi både våge å se det historiske alvor i klimasituasjonen i hvitøyet og samtidig ha fullt trykk på hele spekteret av tiltak og løsninger.

Fossillobbyen fosser fram

De som kanskje har mest grunn til å gni seg i hendene etter klimatoppmøtet i Sharm El Sheikh er de stor olje- og gass-produserende landene mener Tveitdal. En rekordstor hær av

636 lobbyister fra olje- og gassindustrien bidro nok en gang til å utelate enhver henvisning til olje og gass i slutterklæringen, ifølge Tveitdal.

Klimaveteranen frykter at fossil-lobbyen vil bli enda sterkere på Cop28 i 2023. UEA, De forente arabiske emirater, neste års arrangør av klimatoppmøtet, deltok i år med 70 representanter fra olje og gassindustrien i landet. Vertslandet har innflytelse på agenda og utkast til protokoll osv. sier han til Forum for utvikling og miljø.

Tveitdal mener klimakonvensjonen bør stille strengere krav til vertsland/presidentskap om åpenhet, kjønnsbalanse og ytringsfrihet. I Glasgow marsjerte hundretusen i gatene. Kontrasten til Sharm El Sheikh var slående. Her var det i praksis demonstrasjonsforbud utenfor konferanseområdet.

Tveitdal fremhever at han ikke har mistet troen på internasjonale klimatoppmøter. De spiller en rolle og er den eneste globale arenaen vi har. Et viktig gjennombrudd i år var at en avtale om tap og skade kom på plass, men med fortsatt en rekke forhold uavklart. Allikevel vil den være viktig for fattige land som rammes av klimaendringer og ekstremvær. ■

Alok Sharma, Storbritannia, president for Cop26, på åpningsmøtet til cop27 i Egypt.

Tekst
Arne
Storrønningen

Tekst

Nini Hæggernes

Nini jobber frilans med miljørådgivning. Hun grunnla miljømagasinet Mojo og er fast bidragsyter i flere aviser og magasiner. Fra oktober 2020 er hun nestleder i styret til Framtiden i våre hender.

tips

Småelektrisk til gjenvinning

Alle elektriske og elektroniske produkter kan inneholde miljøfarlige stoffer, og ulike metaller og materialer som er viktig å gjenvinne. Derfor skal også små EE-produkter som pærer, lader og fjernkontroll leveres til gjenvinning.

Gratis utlån av fritidsutstyr

Trenger barna ski eller skøyter? En del kommuner og organisasjoner har gratis utlån av sports- og friluftsutstyr til barn og unge, så man slipper å kjøpe utstyr som ikke brukes så ofte. Sjekk kommunen din for nærmeste utlånssentral.

Strikk med strekkklaken

Vinter er en fin tid for kreative gjenbruksprosjekter. Klipp opp slitte strekkklaken i 1cm brede strimler. La stoffet bli hengende sammen i endene. Trekk litt i remsene så det krøller seg, for du ruller det opp i et nøste. Strikk grytelapper, hundetepper eller løpere.

Foto: Bilge Oner, aktiv i oslo.no

Stearinlys uten palmeolje

Ekte stearinlys laget av fornybare råvarer er mer miljøvennlig enn lys laget av fossil parafin (olje). Men de kan inneholde palmeolje, som bidrar til rasing av verdens regnskoger, da regnskog fjernes for å bygge opp palmeoljeplantasjer. Ekte stearinlys kan derfor være en stor trussel mot naturmangfold og bidra til klimakrisen. Svanemerket tillater ikke palmeolje i stearinlys som skal ha deres merkeordning. Ifølge Svanemerket kan man redusere klimagassutslipp tilsvarende omtrent like mye som 37 000 nyere bensinbiler slipper ut på et år, hvis det bare hadde blitt Svanemerket stearinlys i Norge.

Hjelp fuglene

Flere fuglearter har vært i stadig nedgang de siste årene, mange på grunn av menneskeskapte årsaker. Oppdrag fuglekasse er et samarbeidsprosjekt mellom Miljøagentene, BirdLife Norge og Naturvernforbundet. De ønsker å oppfordre folk til å hjelpe fuglene, som sliter med å finne en plass å bygge reir. Bygger du og henger opp fuglekasser i vinter, så er de klare i god tid for fuglene begynner å lete etter reirplass. Oppskrifter på hvilke kasser som passer til de ulike fuglene finner du på oppdragfuglekasse.no.

Foto: Hans Olafsson, Flickr

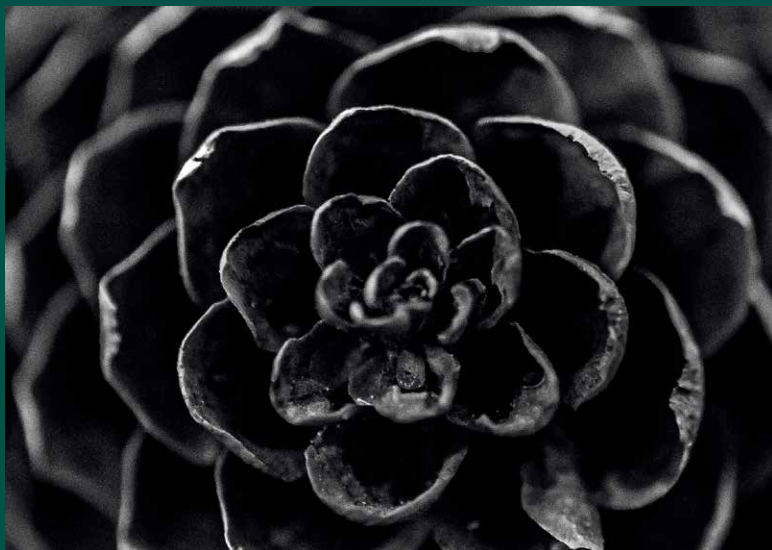

Foto Inge Knoff, flickr

Konglebriketter

Med rester av bivoksllys eller svanemerket stearinlys kan kongler bli til tennbriketter. Finn gjerne kongler fra trær som står på fremmedartslisten, som sitkagran. Så fjerner du også frø som kan bli til nye trær. Skyll konglene for smådyr og skit før du tar dem inn, og la de tørke helt på en avis på varmekabler eller lignende. Rull en liten bit avisappir inn i konglen, så fungerer den som en veke. Dypp konglene i stearin som er smeltet i et vannbad (en skål med stearinstumpene settes i en gryte med småkokende vann). Ta ut konglene med en pøseklype og la de tørke på en avis eller i en pappeske. Brikettene blir også en fin liten gave til den som har vedovn eller peis.

Foto Shutterstock

Slimløsende dampbad

Et dampbad med noen dråper slimløsende eterisk eukalyptusolje, kan lindre og løse opp en tett nese eller bihulebetennelse. Ha varmt vann og eukalyptusolje i en balje eller vasken, bøy hodet over så tett du kan uten å brenne deg og dekk til med et håndkle så dampen ikke slipper ut. Pust inn dampen til det virker.

Passiv solvarme

Passiv soloppvarming går ut på å slippe solvarmen inn i huset. Trekk fra gardiner og trekk opp persienner når solen skinner – også om vinteren. Sørg for at mest mulig sol slipper inn i rommet på solrike dager. Solstrålene absorberes i gulv, møbler og interiør, som igjen avgir varmestråling i rommet. Også etter solen er borte. Passiv solvarme bidrar med 3-4 TWh i den norske bygningsmassen, ifølge Norsk Solenergiforening. Det tilsvarer 10-15 av oppvarmingsbehovet. Plassering av bolig og energieffektive materialer kan øke soloppvarming vesentlig.

Foto ohshappytogether

For hver grad du senker innetemperaturen sparer du 5% av kostnadene til oppvarming.

Varm og verdi- full

Tekst
Sigurd Jorde

Norske fjell og bygder er full av sauer og lam. Hvorfor importerer vi da ull til norske klær, og dumper norsk ull i naturen?

Femti vårlam har fulgt sine mødre ned fra fjellet for å gå til frisøren for første gang. Inne i fjøset er de skilt fra søyene og står i en egen bås og venter. Pelsen – altså ulla – henger lang over ryggen, nesten gyllen i høstsola som skinner inn i fjøset. Lammene har vært på sommerbeite hele sitt korte liv, og har knapt hatt kontakt med mennesker siden de ble født i april. Da er det lov å være litt nervøs for hva som er i vente.

Frisøren er innleid, og ingen hvem som helst. Anne-Lise Haugdahl

Humstad er nemlig kåret til Norgesmester i 2018. Det skjedde riktignok før lammene ble født, så de virker lite ærbødige over å skulle stusses av Trøndelags første norgesmester i saueklipp, med egen Facebook-side.

Norsk ull som dumpes

Bakgrunnen for vårt besøk på Rambraut gård er et ønske om å finne ut hvordan det står til med den norske ulla. Da vi besøkte norske ullprodusenter på Vestlandet,

< Fokus >

«NRK har tidligere avslørt at deler av norsk ull blir betalt så dårlig at den i stedet graves ned, brennes eller dumpes i fjæra heller enn å brukes. Er det noe galt med norsk ull?»

innrømmet de alle å bruke nesten bare importert ull. NRK har tidligere avslørt at deler av norsk ull blir betalt så dårlig at den i stedet graves ned, brennes eller dumpes i fjæra heller

enn å brukes. Er det noe galt med norsk ull?

På Rambraut gård har de hvit spælsau. Sauerasen er robust og klarer seg godt på sommerbeite

Klar for frisøren. Er det noe galt med norsk ull siden deler av den norske ullproduksjonen dumpes istedet for å brukes?

alene. Inntekten ligger i kjøttet. Ulla blir ikke verdsatt, den sies å ha middels kvalitet og gir derfor lite inntekt, ca 50 kroner per lam. Men det er ingenting galt med ulla. Den blir brukt, for eksempel til gulvtepper.

Etter en rask lønsj justerer Anne-Lise Humstad klippesaksa, smetter på seg støtteselen, og tar i mot ettermiddagens første kunde. Lammet heises myndig opp i sittende stilling, klemmes fast med beina og et godt fast tak rundt snuten eller beinet. Så føres saksa raskt nedover lammet i lange jevne tak. I løpet av sommeren har det vokst seg til nesten 50 kilo, så det krever styrke og teknikk å holde i sjakk.

Første besøk hos frisøren

– Jeg må holde et jevnt tempo, så lammet ikke rekker tenke.

Akkurat hva lammet rekker tenke er vanskelig å tolke, der det sitter overrumplet og forbausende rolig. Spælsau er livlig, tidvis 'troillat', og kan lett finne på å sprelle eller forsøke stikke av. Ulla skrelles av i store flak. Hos spælsau har ulla to lag, med to type fiber; bunnnull og dekkull. Dekkulla er farget gylden av sol og natur, bunnnulla er hvit, ren og tett.

Et minutt senere er lammet ferdig skrelt og slippes inn til sine øvrige nyklpte venner.

– Bæ! Se på meg!

Ingen reagerer. De har funnet kraftfôr, og er ferdige med hele greia. Neste år skal de ut nytt beite, og etter hvert få egne lam. I nabobåsen står en gjeng som skal bli fårepølse og pinnekjøtt til jul, uten at de vet det selv ennå.

Anne Lise gyver løs på neste kunde, mens sauebonden Torleif Spålen samler ulla. Den store pelsen fra ryggen havner i en stor papirpose, den mer skitne ulla fra buken og beina sorteres i en annen. Begge deler sendes til Norilia på Gol, og blir til gulvtepper eller liknende.

Foto: Glen Munk

Kanskje har norsk ull et ufortjent dårlig rykte, som vi ikke klarer å anerkjenne og verdsette?

► Mer norsk ull til industrien

Anne Lise og Torleif skulle gjerne sett at industrien tok i mot og brukte mer av ulla, også fra spælsauen.

Ulla har god spenst og isolerer godt, begge egenskaper som gjør ulla verdifull. Men noe av utfordringen ligger også hos sauebøndene selv. De må lære seg å ta vare på kvaliteten, og sortere bedre. Begge deler får de hjelp til gjennom kursing fra Norilia.

– Av og til ser vi sau og lam komme ned fra sommerbeite med perfekt ull. Men så får de en rundball på innmark, begynner å krangle om maten, og ‘ajlt bli skjitat’. Møkkete, altså.

– Klipp sauene først, og sett de på foring etterpå, så får vi mye bedre ull, sier Humstad.

Sauerasen og typen ull betyr likevel mest. Før klødde alle ullklær, i dag gjør de det ikke. Importert merinoull brukes særlig i superundertøy, og gjør at vi i dag tåler å ha ull rett på kroppen. Ulla fra norske sauer har dårligere rykte enn merino.

– Merinoull er nesten like tynn som edderkoppspinn, forteller Humstad.

I likhet med mange andre i samme yrke har hun reist verden rundt og

klipt, både på jobb og i konkurranser, og derfor møtt og klipt merinosau i New Zealand.

– Merinosau tåler ikke norsk klima. Den må ha det tørt og karrig. Blir den for fuktig får den alger i pelsen.

En hyllest til sauén

Flertallet av norske sauer er såkalt ‘norsk kvit sau’, som er avlet for kjøtt, med ull som biinntekt.

Ulla er populær blant norske industriaktører, og brukes blant annet til strikkesaker, pledd og bunadsstoffer, ifølge Norilia. Nærmere 4000 tonn ull leveres jevnlig inn fra norske bønder. 70-80% eksporteres.

Kanskje har norsk ull et ufortjent dårlig rykte, som vi ikke klarer å anerkjenne og verdsette? I boka «En hyllest til sauén», argumenterer forfatter og biolog Anna Blix for klassifisering og tilskuddsordninger gjør

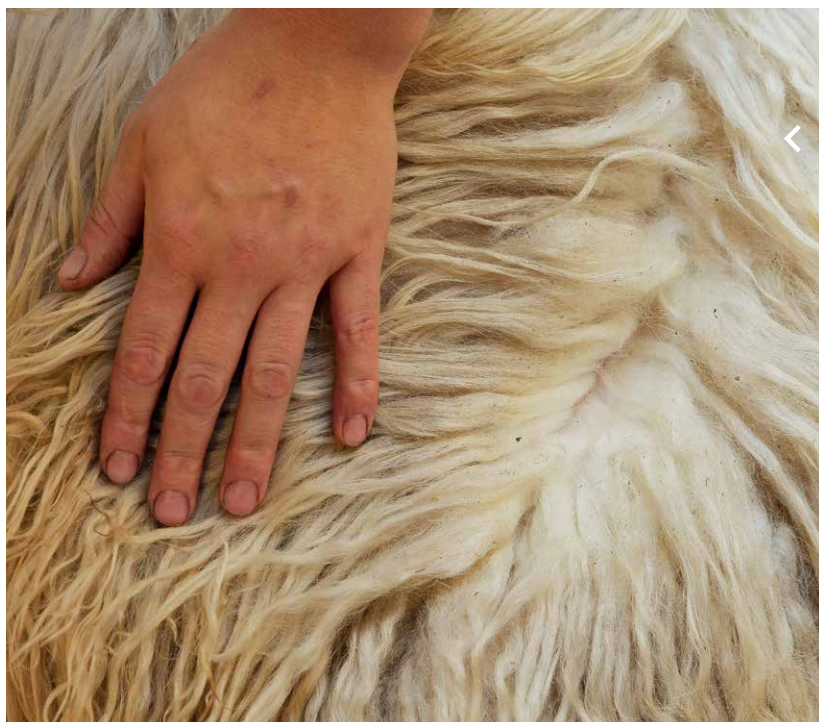
at norsk ull taper for importert ull, tross at norsk ull har spenst, styrke og kvalitet som tilsier at vi burde bruke mer her hjemme. Flere norske garnprodusenter, og ivrige strikkere, er enige, og foretrekker norsk ull fra merker som Rauma garn, Sandes garn og Hillesvåg, blant flere.

Så var det den problematiske ulla, den som graves ned, dumpes i fjæra, eller visstnok brennes ifølge NRK. Selv om ull jo brenner svært dårlig. Du må helle på mye spillolje for å bli kvitt ull, spekulerer Torleif.

Hvorfor dumpes ulla? Fargen er ett problem. Villsauen har også litt av skylda. Den har en helt annen ulltype enn norsk kvit sau. Villsauen er ikke egentlig vill, men en mindre foredla rase som tåler en støyt. Pelsen står fløffy hele veien rundt dyret, for å tåle å være ute. Ulla skilles ikke på midten av ryggen, et sted snøen kan legge seg når sauene er ute i vintervær. Villsauen settes ut på øyer og holmer, hvor den går for det meste aleine. Sauen er lite kresen i matveien, forteller Humstad.

Villsauen røyter, og dekkulla faller av seg selv i løpet av sommeren. Når ulla har lite verdi, gir det saueklipperne lite lyst til å ta med seg ulla tilbake på båt fra saueklipping på holmer og

«I nabobåsen står en gjeng som skal bli fårepølse og pinnekjøtt til jul, uten at de vet det selv ennå. «

< Fokus >

Foto: Glen Musk

Anne-Lise
Haugdahl
Humstad,
Norgesmester
i saueklipp,
tar seg en
kaffepause i
klippingen.

skjær. For de som er på fastlandet, koster det mer å klippe og frakte ulla til Norilia enn de får betalt.

Likevel; ull er naturfiber som i teorien bør kunne brukes. Blir den ikke verdsatt nok, eller har vi ikke funnet et bruksområde eller et kundegrunnlag? Det forskes det på.

Nye bruksområder

I forskningsprosjektet VerdiFULL undersøker de alternative bruksområder for såkalt «nedklassifisert ull», som i dag ikke verdsettes. Muligheter er mange og morsomme: jorddekke i landbruket, jordforbedring, isolasjon, støydemping, støtdemping, ullfilt til innpakning og erstatning av gummigranulat i kunstgressbaner, for å nevne noe. Men lønner de seg? Vi spør Lisa Grøva i Verdifull:

– Ull er ikke bare ull, men har mange kvaliteter, den er ulik vår og høst, og har mange ulike farger og sjatteringer. Ullindustrien ønsker helst hvit ull, av en type og samme kvalitet. Mye av den fargede ulla blir ikke kjøpt inn og brukt i norsk industri.

I prosjektet VerdifULL forsøker de å finne alternativ bruk for ull som i

«Femti vårlam har fulgt sine mødre ned fra fjellet for å gå til frisøren for første gang.»

► dag blir kastet. Grøva har foreløpig stor tro på produkter til landbruket hvor ulla kan erstatte plast, for eksempel plantepotter og plantedekke som over tid vil komposteres. Men mulighetene er store:

– I New Zealand har de blandet grov ull med maïsstivelse og klart å 3D-printe en båt av ull.

Rambraut gård ligger et stykke fra havet, og ulla herfra blir neppe til en seilbåt med det første. Men kanskje en ullgenser? Siste lam smatt unna to ganger før den måtte til pers. Men nå er også den ferdig og går nyklipt og fresh rundt i høstsola. Ungdomstida er kort for et lam, allerede i mai skal de selv lamme en ny generasjon spælsau.

Høstulla, sortert i to store grå papirposer, skal nå til Norilia på Gol, hvor den den sorteres, vaskes, renses, spinnes, og strikkes eller veves. Norge og Europa går en kald vinter i møte. Neste gang du kjenner kulda komme krypende og tar på deg en ekstra tykk ullgenser, vet du hvem du skal sende en varm tanke. ■

«Neste gang du kjenner

kulda komme krypende og

tar på deg en ekstra tykk

ullgenser, vet du hvem du

skal sende en varm tanke.»

Anbefalt lesing om sauene:

Anna Blix: «En hyllest til sauene. Fortellinga om det lille dyret som bygde landet.»

En kort og lettlest bok om sauens plass i den norske naturen, historien, menyen og økonomien.

James Rebanks: «Sauebondens liv. Fortellinger fra den engelske landsbygda.»

Vakkert skrevet, personlig og detaljrikt om å være sauebonde i nord-England. En hyllest til landsbygda og praktisk arbeid, med et par velfortjente stikk til byliv og akademia.

«Klimaboka
fortener tern-
ingkast høgare
enn seks»
FRAMTIDA.NO

KLIMABOKA

AV
GRETA THUNBERG

CAPPELEN DAMM

GRETA THUNBERG
Klimaboka

Ikke noe bla, bla

Lytt til forskningen før det er for sent!

«Årets viktigste bok.»
ANDREAS WIESE, DAGBLADET

«Et obligatorisk leksikon.»
ANNA KVAM, STAVANGER AFTENBLAD

I *Klimaboka* har Greta Thunberg samlet kunnskapen til over 100 ledende eksperter, aktivister og formidlere.

CAPPELEN DAMM

Optima pH4

tek vare på huda di!

- gjer at huda tåler hyppig vask utan å tørke ut
- inneheld mjukgjørande ingrediensar

Kombiner pH4 Hudvask pluss med pH4 Hudpleie pluss/Hudbalsam for best effekt. Påfør etter vask eller ved behov.

Utan parfyme. Låg pH.

Scan for
meir
produktinfo

Optima Produkter AS
5600 Norheimsund, Tlf. 56 56 46 10

www.optima-ph.no

Vossabia

NATUREN på HUDEN -
Sjekk suverene og sunne saker rett frå garden!
Familiens haust- og vinterpakke for liten og stor pleier og beskytter gjennom den kalde årstida!
vossabia.no

Tips og tekst
Nini Hæggernes

I 2021 brukte vi 12 070 kroner hver på julefeiring. Men du kan spare både miljøet og lommeboken betraktelig, ved å ta noen flere bevisste valg som reduserer forbruket. Her er noen gode tips.

Foto: Ingrid Nilsen Flickr CC

Foto: Weekend knitter, flickr cc

PAKK INN MED STOFF

Tradisjonelt julepapir inneholder så mye metaller og kjemikalier at det ikke kan gjenvinnes som papir. Bytt heller ut julepapiret med firkantet stoffstykker av gjenbrukte tekstiler. Stoffet knyttes rundt gaven og kan brukes år etter år. Furoshiki heter innpakningsteknikken. En gammel japansk tradisjon hvor stoffstykker i ulike størrelser ble brukt til å frakte klær, gaver eller mat.

GJENBRUKT JULEGARDEROBE

Velg gjenbruk fremfor å kjøpe nytt juleantrekk. Sjekk innerst i skapet, bytt med venner og familie, eller kjøp brukt i en gjenbruksbutikk. På Finn, Tise og Facebook selges også mye brukte klær. Man kan også leie kjoler og dresser på steder som fjong.no, hyglo.no og brudebutikker.

Grønne glitrende

KLIMAVENNLIIG JULEREISE

Skal du hjem til jul? Kjør kollektivt med tog eller buss. Eller samkjør med noen som skal samme vei som deg. Søk etter «samkjøring» på Facebook. Der finner du flere aktive grupper for samkjøring. Eller sjekk samkjøringsplattformer som penguinup.com og same-way.com/no.

OPPLEVELSER GLEDER MEST

En studie fra Cornell University i New York, viser at vi blir mer lykkelig av opplevelser enn materielle ting. Det gjelder også opplevelser som er helt gratis. Gleden ved en god opplevelse varer også lenge, både for og etter gaven er mottatt. Noe å tenke på til årets julegaver eller julekalender.

juletips

KJØTTFRI JULEMAT

I 2020 spiste vi 51,7 kilo kjøtt per person i året. Norske helsemyndigheter anbefaler at vi generelt spiser mindre kjøtt. Det er også et viktig miljø- og klimatiltak, og ikke minst bedre for dyrene. I julemåneden er mange tradisjonelle måltider basert på kjøtt. Det kan derfor være en fin tid å innføre flere sunne kjøttfrie måltider. Nøttesteik er for mange veganere en favoritt-julemat. Den kan spises som hovedrett eller tilbehør, både juleaften eller andre dager i julen.

Foto: Mari Svenning/Opplæringskonsept for frukt og grønt

6

TIPS TIL Å REDUSERE MATSVINN I JULEN

1. Lag handleliste og planlegg måltidene.
2. Ha en fast handledag i uken fremfor flere handledager - så sparer du mange impulsinnkjøp.
3. Bruk opp det du har i skap, kjøleskap og fryser før du kjøper nytt.
4. Lukt, se og smak før du kaster. Mye mat er god etter det er gått ut på dato. For eksempel kan tørrmat og egg være god mange måneder etter «Best før» dato.
5. Gjør det til en vane å bruke opp matrester. Ha restedager hver uke i julen og ellers i året. Frys ned restemiddager i passende middagsporsjoner. Så er de bare til å varme opp.
6. Gjenbrukte syltetøyglass er fine å fryse ned restemat som kan brukes senere i andre retter.

GJENBRUKTE JULEGAVER

Avtal med dine nærmeste at dere kan gi og motta gjenbrukte gaver. Mange ting, som bøker, barneklær og leker, brukes gjerne i en kort periode. Dermed kan de være om nesten ny, og glede andre når de ikke lenger brukes.

JULEVERKSTED FOR STORE OG SMÅ

La roen senke seg og lag kreativt juleverksted for alle aldre. Lag juletrepynt og små julegaver av gjenbrukte materialer og naturmaterialer. Lag ting som stjerner av oppklippede toalettruller, innpakningsstoff eller kongledyr.

Foto: perspektivmuseum, flickr

RESTEMÅLTIDER DU KAN LAGE AV JULEMAT

- Juletapas – fyll julebordet med småmat av rester.
- Lapskaus med pinnekjøtt.
- Pizza med pinnekjøtt.
- Ribbesandwich på rugbrød med rødbeter.
- Pytt i panne med ribbe.
- Suppe, sandwich eller salat med kalkun.
- Nachos med kalkun.
- Kremet pasta med kalkun.
- Grønnsaker kan brukes i supper og gryteretter.
- Kokte poteter kan stekes i skiver, brukes til potetmos eller potetkaker.

Tekst
**Arne
Storønnen**

Foto: Lilli Storønnen

Fortellinger på kanten av stupet

Å hindre et uhåndterlig klimasammenbrudd og en økologisk kollaps, er den viktigste oppgaven i dette århundre, mener den prisbelønnede forfatteren Sigbjørn Mostue. Han har utgitt 19 bøker siden han debuterte i 2005, mange med naturtap, pandemi og klimakrise som bakteppe.

Jeg møter Sigbjørn Mostue i Botanisk hage i Oslo en varm og skyfri sensommerdag i slutten av august. Den idylliske rammen rundt fotoopptakene og samtalen med forfatteren, er kanskje så langt fra det ofte dystopiske eller dramatiske innholdet i Mostues prisbelønnede forfatterskap, det er mulig å komme.

– Det er fredelig her, sier Mostue og setter seg på en av de gamle trestammene i utkanten av den 150 mål store hagen. Merker du hvordan skuldrene senkes og sinnet faller til ro? spør Mostue. Jeg nikker. Det hviler en nesten tidløs harmoni over den store hagen i hjertet av Oslo. Kanskje er det de rundt trettifemtusen plantene som bor her som gjør det. Japanerne

MINIBIO

Sigbjørn Mostue

Navn: Sigbjørn Mostue

Yrke: Forfatter, tidligere redaktør i Den norske Bokklubben, debuterte i 2005 og ble forfatter på heltid i 2009.

Alder: 53

Sivilstatus: Samboer, 2 barn.

Bosatt: Jessheim

Utgivelser: 19 bøker, et teaterstykke og drama for tv. Ofte med klimakrise og naturtap som viktig bakgrunnsteppe.

Prisbelønnet: Blant annet Arks barnebokpris for trilogien «Alvetegnet». U-prisen for «I morgen er alt mørkt». I 2019 utga han thrilleren «Himmelen skal gråte blod» hvor filmrettighetene ble solgt allerede før utgivelsen. Romanen ble også nominert til Riverton-prisen.

Fritid: Jakt, fiske, kampsport, svart belte i to kampsportgreiner.

kaller det Shirin Yoku, «å puste inn skogens atmosfære» eller «skogsbad»

– Det er nesten ufattelig at vi holder på å gjøre kål på verdier som dette. Jeg er redd for at omfanget av naturtap ikke har gått opp for oss for alvor. Ifølge FNs naturpanel står mer enn en million arter i fare for å bli utryddet. Her hjemme krymper områdene med ekte villmark i stor skala, bare rundt 11 prosent av norsk natur kan nå kalles urørt villmark, sier Mostue, mens vi går mot et nytt fotopunkt som fotografen vil prøve ut.

Klimakrise, naturtap, og miljø-sammenbrudd, er ofte bakgrunnsteppet i handlingene i Mostues omfattende forfatterskap. Det handler om hva som kan skje når

UTDRAG

I morgen er alt mørkt. Brages historie.

«Det begynte å skje ting her til lands også. Det er ikke lenger bare elektronikkbutikkene som tok til å g tomme for varer. Da det ble på tide å begynne å tenke på nye klær til våren, oppdaget vi fort at det knapt var kommet et nytt plagg i butikkene. Dessuten ble enkelte matvarer sjeldne å finne. Spesielt frukt gikk det fort tomt for.

Fra Kina lekket det ut stadig færre nyheter, men det ble snakket om millioner av døde. Millioner! Verdensøkonomien sto snart i fare for å bryte fullstendig sammen. Arbeidsledigheten i USA og Europa føyk i været, men det var likevel som om vi ikke ville ta det innover oss. Norge klarer seg, sa vi.

Vi har penger og olje.

Marlen bare lo av oss.

– Hvem tror dere er interessert i olje fra Norge nå? Det blir ingen å selge til, idioter! Den er null verdt.

På tv var statsministeren og partilederne rørende samstemte når de forsøkte å berolige i debatter og

intervjuer, men etter hvert var det ingen som trodde på dem.

Likevel fortsatte livet stort sett i det samme sporet som alltid. Vi sto opp og gikk på skolen, trente, var på nettet, spilte, men det tok ikke lang tid før vi var innom en eller annen nettavis for å se hvilket land eller hvilken by smitten var kommet til siden sist. Det gikk nesten sport i å finne de verste klippene og selv spillene våre kunne ikke konkurrere med dem når det gjaldt scener som fikk hårene i nakken til å reise seg. Det rare var at det etter hvert virket som om nyhetsredaksjonene heller forsøkte å nedtone det om skjedde i verden, enn å blåse det opp. Og jeg innså hva som hadde skjedd: Også de var redde. Det skremte meg kanskje mer enn noe annet.

(Utdrag fra «I morgen er alt mørkt. Brages historie.» Sigbjørn Mostue, Cappelen Damm, utgitt første gang 2014. Uprisen som årets ungdomsbok. Utdraget over gjengis med tillatelse fra forfatteren.)

➤ menneskene ypper seg mot balansen i naturen. Til syvende og sist slår det tilbake på oss selv. Vi er på god vei inn i flere sammenfallende og dyptgripende kriser som kommer til å ødelegge hele livsgrunnlaget på kloden hvis vi ikke handler raskt og kraftfullt, mener Mostue. Det vil han være med på å varsle om.

Natur- og klimakrisen holder på å bli en del av hverdagen vår. Har vi egentlig forstått hva som står på spill, spør han mens vi går sakte langs en av gangveiene i den over 140 dekar store grønne oasen i Oslo øst.

Et begrenset tidsvindu

Verden er i krise, det er dessverre ikke en virkelighetsfjern dystopi lenger,

mener forfatteren. Ekstremværet øker i omfang og styrke, langt tidligere enn det mange av klimaforskernes framskrivninger anslo. Matforsyningen i mange land trues av krig og temperaturøkninger. Krisene utfolder seg i sanntid utenfor vinduene våre. Tørke, skogbranner og flom. Jobben nå er å hindre at en farlig klima- og naturtapkrise eskalerer og blir uhåndterlig. Det er jobb nummer 1 i dette århundre, tror Sigbjørn Mostue. Vi har muligheten, men tidsvinduet er veldig begrenset, mener han.

De siste ukene har jeg lest et utvalg av de omkring 19 bøkene den produktive tidligere redaktøren i De norske bokklubbene har utgitt så langt siden han debuterte for 17 år siden.

Det handler om krefter og mytiske skapninger som vekkes til liv når gammelskog hugges ned for alltid og uerstattelig villmark raseres, som i fantasy-trilogien «Alvetegnet».

I bøkene om de norske tenåringerne Brage og Marlen har en livsfarlig mutert parasitt oppstått i Japan. Den angriper hjernen til de som rammes.

Vanlige folk blir til livsfarlige drapsmaskiner. Parasitten brer seg som en pandemi kloden over, og snart dukker horder av «forrykte» opp i land etter land. (De tre bøkene i denne serien ble skrevet før koronapandemien.) I 2015 fikk Mostue U-prisen årets ungdomsbok for den første av bøkene i serien om de to tenåringerne Brage og Marlen og pan-

demien som førte til samfunnsopp-
løsning og krigslignende tilstander.

«Aldri har noen bok kommet lettere til meg enn Brages historie. Det var som om Brage satt bak skulderen min, med hendene på knærne og ansiktet bøyd nedover, og så fortalte han bare historien. Min jobb ble å få det ned på papiret.», har Mostue forfalt ifølge nettstedet ubok.no

«Jeg skriver nok fantasy litt utenom det vanlige: Handlingen foregår ikke i en annen tid eller et annet sted, som i så mye annen fantasy-litteratur, men her og nå, i vår verden. Jeg forsøker å få leseren til å tro at dette nesten kunne ha skjedd i virkeligheten,» skriver Mostue på nettsiden sin.

Yrke forfatter

Jeg har alltid likt å skrive, forteller Mostue. Han var en av de få i klassen som likte å skrive stil. «Kanskje drømte jeg om å skrive bøker en gang, men jo eldre jeg ble og jo flere bøker jeg leste, desto mer overbevist ble jeg om at jeg aldri kom til å klare å skrive en hel bok, skriver forfatteren i et tilbakeblikk på nettstedet sitt.

Det ble hovedfag i idehistorie ved universitetet i Oslo, og seinere jobb i Den norske Bokklubben, hvor han etter hvert ble redaktør. «Slik fikk jeg i alle fall jobbe med bøker, selv om jeg ikke skrev dem selv», forteller Mostue.

Før han begynte å skrive selv, kom han over boka «For noen troll» av Birger Sivertsen. Den handler om vesener og skikkelser fra folketroen vår: nisser, troll, tusser, huldrer, nøkk osv. Etter å ha lest den, slo det meg at noen burde ha skrevet en spennende roman som hentet handlingen fra dette rike universet.

Men det var ikke før jeg (endelig) fikk lest Ringenes Herre, at det slo meg at jeg burde gjøre det. For Tolkien lærte meg at det ikke finnes noen grenser ➤

«Jeg skriver nok fantasy litt utenom det vanlige: Handlingen foregår ikke i en annen tid eller et annet sted, som i så mye annen fantasy-litteratur, men her og nå, i vår verden. Jeg forsøker å få leseren til å tro at dette nesten kunne ha skjedd i virkeligheten,» sier Sigbjørn Mostue.

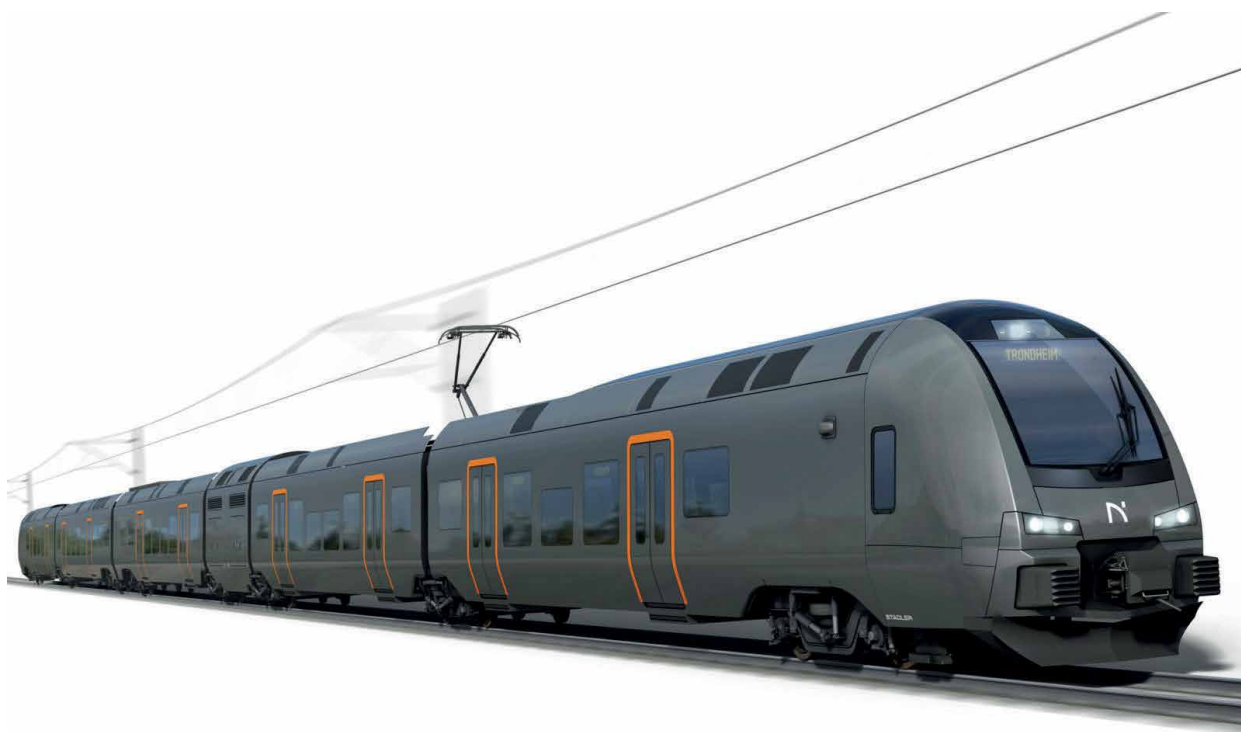
► for fantasien, og at "alt er lov" - det er du, forfatteren, som er guden i ditt litterære univers! Så da jeg var ferdig med å lese Ringenes Herre gikk jeg bort til pc-en og begynte på det som skulle bli min debutroman: Gravbøynen våkner (som for øvrig vant Arks barnebokpris i 2005).

Tolkien er jo selv inspirert av gammel nordisk og norrøn folketro, sagn og fortellinger, sier Mostue. Mange unge i dag kjenner godt til Tolkiens litterære univers fra Hobbiten og Ringenes Herre. Langt færre kjenner til de originale norrøne fortellingene og mytene som var endel av det omfangsrike materialet som inspirerte Tolkien, forteller Sigbjørn Mostue. Jeg har inntrykk av at mange unge knapt har hørt om fantasifigurer som nøkken, huldra, skrømt, tusser, svartalver. Norske sagn og folkeeventyr og mytiske fortellinger er en viktig del av kulturarven vår og må holdes i live, mener Mostue.

Skolebesøk

Ikke så mange har så omfattende erfaringer med unges klimaengasjement som Sigbjørn Mostue. Sammen med tidligere FN-direktør og klimaveteranen Svein Tveitdal har Mostue bare de siste fem årene møtt mer enn 20.000 elever fra rundt 150 videregående skoler med foredraget «Håp eller katastrofe». Kunnskapsnivået varierer selvfølgelig, men det har utvilsomt skjedd viktige holdningsendringer de siste fire – fem årene, mener forfatteren. Flere elever enn før gir uttrykk for at de er bekymret for klimaendringene og færre er skeptiske til klimaforskningen enn tidligere. Det tyder på at alvoret er i ferd med å synke inn, selv om det går for sakte.

De unge fortjener ærlig kommunikasjon. Vi må våge å formidle det store alvoret i klimakrisen, samtidig må vi få fram at det er muligheter til å unngå at vi havner utfor stupet. ■

➤ Vi sparte 950 GWh energi i 2021

**Gjenvinning av vrakbiler sparer energi tilsvarende strømforbruket
til alle togene i Norge - to ganger!***

*129 222 bilvrak ble material- og energigjenvunnet i Autoretur-nettverket i 2021.
Gjenvinningen gjør oss til en av Norges største leverandører av nytt, gjenvunnet råmateriale
inn i sirkulærøkonomien.*

129 222 bilvrak kom inn til våre biloppsamlingsplasser i 2021. 174 779 tonn kasserte biler ble altså til noe nytt. Over 8 000 tonn gikk direkte til ombruk og 145 533 tonn gikk til ren materialgjenvinning. Det vil si at gjenvinningsgraden for en hel bil var 97,8 prosent i 2021. Ganske utrolig at bare 2,2 prosent av bilen blir til overs!

En liten fraksjon av materialene fra norske vrakbiler går til energigjenvinning. Energigjenvinnings-prosessene sørger for å spare inn store mengder energi. I 2021 tilsvarte denne energibesparingen i Autoreturnettverket 950 GWh - dobbelt så mye energi som alle Norges elektriske tog bruker per år - på det omtrent 2 500 km lange elektrifiserte jernbanenettet!

Andre materialer fra de kasserte vrakbilene, går videre til å bli helt andre ting som kumlokk og annet støpegods, til husisolasjon, til

hagemøbler i plast, til stekepanner og kokekar, til kleshengere, stoler og handlevogner, til sykkelstativ i Trondheim og Bergen.

Når de nye produktene, laget av gjenvunnet bilvrak kasseres på nytt, går de nok en gang inn i kretsløpet og blir til nye ting - igjen - et nesten evig kretsløp. I 2021 ble 87,9 prosent av materialene i norske vrakbiler gjenvunnet (inkludert ombruk og materialgjenvinning). Autoretur er derfor en av de største leverandørene av resirkulerte råvarer i Norge og en viktig del av sirkulærøkonomien.

Gjenvinning av bil - bra for deg, bra for kloden og bra for alle som er opptatt av et bærekraftig samfunn.

*Norske togs strømforbruk per år er cirka 500 GWh. Autoreturs energibesparelse er henholdsvis elektrisitet og varme. Hvor mye av hver avhenger av energimiksen ved produksjonen av råvarene. Men for å beregne energibesparelsen har det ikke noen betydning hvilken energiform som spares. Dette har imidlertid betydning for CO2-besparelsen, og er følgelig tatt hensyn til i beregningen av sparte CO2-utslipp. <https://www.banenor.no>

autoretur.no

Kilder: Autoretur Miljørapport 2021, Autoretur Årsrapport 2021, banenor.no, autoretur.no, Bilretur AS, Bilgjenvinning, Norsk Gjenvinning Metall.

AUORETUR

Bilbransjens eget returselskap

- en av Norges største råvareleverandører

Kledd i plast- klær fra topp til tå

Det er sannsynlig at genseren du har på deg nå, inneholder plast. Tar du en joggetur, er du trolig kledd i plast fra topp til tå. Bruken av plastbaserte fiber i klesproduksjon har doblet de siste 20 årene, og nå er to av tre nye klær er laget av plast. Framtiden i våre hender krever kraftige tiltak.

To av tre nye klær er laget av plast, som fører til store mikroplastutslipp. Det er en klar sammenheng mellom økningen i bruk av plastbaserte fiber i klær, og økning i klesforbruket vårt. Folk kjøper 60 prosent mer klær enn for 15 år siden, og bruker dem bare halvparten så lenge. Det er mye billigere å lage plastbaserte klær, enn klær laget av naturlige stoffer som bomull og ull. Oljen

har blitt den raske moteindustriens drivstoff. Plast koblet med dårlige arbeidsforhold og lave lønninger i produksjonsland, muliggjør det høye klesforbruket i land som Norge.

Avfallskrise i land i sør

Lite av våre brukte tekstiler og klær gjenbrukes eller gjenvinnes. Kun en prosent av brukte klær i verden resirkuleres til nye klær. Mangelen

Oljen har blitt den raske moteindustriens drivstoff. Plast koblet med dårlige arbeidsforhold og lave lønninger i produksjonsland, muliggjør det høye klesforbruket i land som Norge.

(Illustrasjonsfoto, personen på bildet har ikke tilknytning til innholdet i saken)

på sirkularitet i klesindustrien gjør at 87 prosent av alle brukte tekstiler globalt går til forbrenning eller havner på søppeldynger. I Norge eksporterer vi hele 97 prosent av våre brukte klær til utlandet, fordi vi ikke har et stort bruktmarked nasjonalt. Mange av våre brukte klær ender til slutt på søppeldynger i land i sør. Et eksempel på dette er Atacamaørkenen i Chile som har blitt en dumpingplass for tekstiler.

Søppelfyllinger verden over en stor kilde til utslipp av mikroplast.

På søppeldynger brytes plastbaserte klær sakte ned til mikroplast og går ned i jorden, så ut i elver og ender til slutt i havet. Forskning estimerer at opptil 35 prosent av mikroplastforurensingen i

Foto: Thomas Brun, NTB scanpix

Foto: Science Photo Library, NTB scanpix

Stor negativ påvirkning på miljøet

Mikrofiber fra plastbaserte klær ser ut til å ha større negativ påvirkning på miljøet enn annen mikroplast. De setter seg lettere fast inne i fordøyelsesorganene til organismer som fugler og fisker og blokkerer for opptak av føde, som igjen fører til redusert vekst eller død. Andre effekter er lavere energinivåer og vekst, og endringer i adferd og reproduksjon. Plasten i klærne inneholder mye kjemikalier. Den store overflaten til mikrofibre gir også mer plass for å absorbere miljøgifter. Naturfibre som bomull, ull og lin brytes lettere ned både i jord og i fordøyelsesorgan.

Ett enkelt fleece-plagg laget av polyester kan produsere mer enn 1900 mikrofibre per vask. Det finnes i dag ingen livssyklusanalyser (LCA) for tekstiler som tar mikroplastutslipp fra plastbaserte klær med i miljøberegningen. Dette må rettes opp i.

Politiske tiltak nytter

Framtiden i våre hender krever at regjeringen innfører tiltak som presser kleskjedene. Volumene av tekstiler må reduseres, og det må gjøres enklere for forbrukere å velge miljøvennlige klær av god kvalitet.

Vi krever:

- At kleskjedene får ansvar for klærne også når de blir avfall. En produsentansvarsordning betalt av kleskjedene bør ha som mål å redusere volumet av plastbaserte klær, tilrettelegge for økt grad av ombruk og reparasjon, og redusere eksporten av våre brukte klær til land i sør.

havet stammer fra plastbaserte tekstiler. Derfor trenger vi en strengere plastpolitikk som også tar tak i klesbransjen, og sørger for at klærne våre ikke ender opp som miljøbomber på søppeldynger rundt om i verden. Mikroplastforurensingen fra klærne våre har til nå blitt politisk neglisjert. Framtiden i våre hender krever nå politiske tiltak for å stanse overproduksjon- og forbruk av klær, og spesielt plastbaserte klær, og har en samlet miljøbevegelse i ryggen.

«Forskning estimerer at opptil 35 prosent av mikroplastforurensingen i havet stammer fra plastbaserte tekstiler.»

Tekst
Av Siv Elin
Ånestad,
teamleder
fagavdelingen
i Framtiden i våre
hender.

- Kvalitetsstandarder for hva som kan kalles bærekraftige tekstiler. En slik standard må inkludere klimagass-, kjemikalie- og mikroplastutslipp fra klærne, og brukes som grunnlag for en miljømerking av klær.
- Miljøavgift på alle tekstiler. Vi ønsker en ekstra avgift på produksjon av plastbaserte tekstiler.
- Levetidsmerking av klær, så vi vet hvor lenge vi kan forvente at klærne varer, med garanti for hele plaggets levetid.
- Stille økte krav til gjenbruk og miljøvennlige innkjøp av tekstiler i det offentlige.
- Endre de skattereglene slik at det ikke lønner seg for butikker å kaste usolgte og returnerte varer fremfor å donere dem.

Miljøbevegelsen står sammen i kampen mot plastforurensning

Naturvernforbundet og WWF støtter sammen med Framtiden i våre hender tiltakene i kampen mot plastforurensning fra plastbaserte klær i vår felles rapport «Fra strategi til handling – plastkrisen krever handling nå».

Rapporten gir regjeringen tydelige anbefalinger på hva som må gjøres hvis de skal ta plastkrisen på alvor. Regjeringen må sørge for at alle aktører i Norge kan samarbeide effektivt for å utvikle løsninger for å skape en sirkulær plastøkonomi. Dette må gjøres ved å begrense unødvendig bruk av plast, gjøre bærekraftige alternativer lønnsomme, stanse utslipp av plast ut i naturen og ta større ansvar for å finne de nødvendige løsningene internasjonalt. ■

matglede

Foto Flickr CC

Stappet av stolthet

«Pølser med potetstappe
gjorde stappen til
gatekjøkkenmat allerede
for rundt 30 år siden.»

Tekst og foto
Yngve Ekern

Den profilerte matskribenten Yngve Ekern guider oss på veien til mer bærekraftig mat i hverdagen. Yngve har i en årrekke stått i spissen for den nye folkebevegelsen som bryr seg om maten vår og hvor den kommer fra.

Han har utgitt flere bøker, blant dem «Kjøttfrie dager». Han har vært fast bidragsyter i magasinet Framtiden i våre hender siden 2020.

Pølsene. Det er pølsenes skyld at potetmos ikke lenger regnes som luksusmat! Pølser med potetstappe gjorde stappen til gatekjøkkenmat allerede for rundt 30 år siden. Stappe ble hurtigmat.

Vi kan godt velge norske småpoteter av luksusklasser. Men vi kan ikke glemme de gode og gammeldagse sortene - de som egner seg best til potetstappe.

De gamle potetsortene er virkelig noen knalle knoller. Og særlig i most tilstand. Vi er ikke mange nok som lager potetmos, det er vi flere entusiaster som mener. For poteter må nytes i absolutt alle former, sånn at norske potetbønder kan fortsette å dyrke den veksten som egner seg aller best her på fjellknausen vår.

Akkurat nå er det ekstra viktig at vi setter pris på norske grønnsaker.

Strømprisene gjør nemlig at mange bønder ikke kan ta seg råd til å lagre dem på forsvarlig vis utover vintren, det gjelder både gulrøtter og poteter. Noen har rett og slett harvet grønnsaker ned i jorda igjen, i vente på bedre økonomi neste år.

Så vi må stappe i oss - og være stolte av stappa!

Vår tids pølsevev

Jeg skal på ingen måte utpeke de nye og små gourmetpotetene, som selges i nette pakninger, til potetmosens fiende i år 2022. Neida, det er noen helt anndre syndere jeg herved vil

Moseloven

Det krever ikke mye oppofrelse å følge budene som gir skikkelig stappe. Se på dette som tips, og føl deg fram.

* Bare ett bud skal du følge som om det er hugget i en steintavle: Ikke kok potetene i saltet vann. Saltet skal i etterpå, når du moser dem sammen og sper med varm melk, ellers kan mosen bli ganske seig og limete.

(Jeg har selv gjort det: Kokt poteter med masse salt, latt dem kjøle og så blandet inn mer salt og kald melk under mosingen. Resultatet kunne jeg hengt opp tapet med.)

Og vil du være helt oppdatert med hensyn til bærekraft - så prøv med geitemelk. Du får det i små kartonger hos kjedene som markedsfører seg med stort utvalg, type Meny.

REDSKAP: Gaffel går helt fint om du ikke skal lage til en gjeng av gjester. Jo større gaffel, jo bedre. Men det finnes spesialredskaper som ikke er så dyre, men ganske fjonge, som dem du ser på bildet her.

Moseren nederst er helt super når det gjelder å bruke kraft og få det unna. Du finner dem i mange varianter. Press-jernet øverst, ikke ulik en gigantisk hvitløkspresse, er for viderekomne, og er særlig egnet om du vil lage en fin puré som skal være litt fluffy.

POTETENE: Bruk dem som er av den såkalte melne typen, det er oftest oppgitt på pakkene. De tradisjonelle sortene Kerrs Pink og Pimpernel er fine klassikere, men utvalget av andre rotnoske poteter er ennå ganske brukbart. Og mandelpoteter, da! Det er mange som aldri har smakt noe så godt som mandelpotetmos...

MOSINGEN: Spe med vanlig helmelk, eller helst geitemelk (som faktisk er mer passende til folk som vil være forsiktige med laktose), litt om gangen. En fløteskvett er også på sin plass. Melken/fløten skal uansett være varm. Pass på at du ikke moser og gnir for mye med stappen, særlig ikke etter at du har smakt deg frem med salt. Helt til slutt skal du bare forsiktig røre inn noen klatter temperert smør.

KRYDDER: I tillegg til det mye omtalte saltet, bør stappen inkludere pepper, helst hvit. Og litt malt muskatnøtt - muskat er klassisk her! Men vi kan da vel godt gå videre med annet krydder, like gjerne et dryss eksotisk garam masala som finhakke krydderurter av nær sagt alle slag?!

sette fingeren på, som i mitt grønne livssyn har bidratt til den gode stappens fall i status:

Pølsene. Det er pølsenes skyld at potetmos ikke lenger regnes som luksusmat!

Pølser med potetstappe gjorde stappen til gatekjøkkenmat allerede for rundt 30 år siden. Stappe ble hurtigmat. Og så kom den importerte risen og pastaen inn i hjemmene våre som mer riktig kosemat. Tacolefsene skal jeg ikke engang nevne... Men salget av vanlige poteter er altså halvert.

Fortsatt er butikkhyllene bugnende av ulike potetmoser - på pose, kun beregnet som tilbehør til pølser.

Se dette for deg: Ute er det en smellvakker høst dag, med lav sol og høstblader som vinker om kapp for å ønske deg alt godt av grønt til middag.

Krisesenteret for poteter

Se også for deg at du som solidarisk forbruker besøker noen som sliter: Inne på Krisesenteret for poteter er det, ja, full krise, med hjerteskjærende scener og poteter som enten hulker av fortvilelse eller stirrer apatisk ned i gulvet med svarte øyne. Mange av dem er helt most.

En av dem, som en gang har vært en stolt, rødskimrende Kerrs Pink, kommer haltende mot deg med det samme du kommer inn døren, tydelig melen av lang tids sorg og smerte.

«Det er pølsenes skyld! De er helt hensynsløse. Psykopater alle sammen. De bare kjører over oss, innbiller alle mennesker at potetstappe skal komme fra pose!» hikster hun, med en lang og lite tiltalende roe som tydelig forteller at hun for lengst er ranet for selvrespekt, tråknet ned i søla.

Det er et sjokkerende møte med en virkelighet de færreste av oss aner noe om. Eller er den bare for ubehagelig til at vi vil snakke om den?

Har litt stivelse igjen

Flere knoller stimler til, herjede og nedbrutte, alle med hver sin historie, sine personlige tragedier. Årsakene til at de har søkt tilflukt på Krisesenteret er ulike, overgriperen er likevel den samme.

”Før var vi elsket, og vi gjorde jammen jobben vår. Så kom posemosen og ødela. Sammen med pølsene ble den tarvelige vellingen øst ut fra kiosker og bensinstasjoner! Alle de uvitende menneskene lot seg bedra,” forteller en distingvert, men akk så fallert herre som kaller seg Pimpernel.

Hans venninne Beate skjelper, stemmen er forpint: «Potetstappe fra poser, det er egentlig likposer for oss!»

Ord blir fattige. Bak det blasse skallet, bak alle rynkene og groene, merker du likevel at det er litt stivelse igjen i flere av dem. Noen vil slå seg ut av offerrollen.

«Vi må gjøre motstand! Den juksepotetstappen kan folk bare stappe opp i, ja, der du vet!» sier en som har sittet innesperret i en svart og våt kjeller. Nå vokser motet. «Dere i Framtiden i våre hender må spre sannheten! Vi vil bare ha respekt!»

Da er det duket for at vi deler våre beste tips om hvordan alle kan lage herlig, livgivende mos av helt vanlige norske potetsorter.

Potetmos-kaker

Gode karbis'er uten kjøtt - altså moderne og miljøriktig bruk av restemos.

Noen vil kanskje røre et egg inn i mosen for at den skal holde sammen under steking, men vil du unngå egg er det helt fint å bare røre inn litt kikertmel. Det finner du i alle butikker med litt utvalg, og iallefall i såkalte asiatiske butikker - og du kan bruke det som bindemiddel i andre vegetariske retter også.

potetstappe
en god dose kikertmel/hvetemel
litt krydder, som paprikapulver og
noe mer smaksrikt
gjørne litt revet hvit norsk geitost
hvetemel til forming av kaker

- Rør inn litt mel og krydder - og helst ost, enten revet av hard type, eller smuldret av chevre-type, eller for den saks skyld smøreost som Snøfrisk. Ha hvetemel på en tallerken og ta litt på hendene også. Form passende flate kaker med hendene og vend dem på begge sider i melet.
- Stek kakene pent brune på begge sider i litt olje på middels varme, helst en panne med slipp-belegg.

Foto: Yngve Ekern

Stappe med løk og rosiner

En favoritt som både barn og voksne synes er artig. Et mildt sagt viderekoment alternativ til posemos med sprøstekt løk, ja. Her med en dasj balsamicoeddik - servert med en god norsk lammepølse...

6 egnede poteter
1 ss smør
ca 2 dl helmelk, eller helst geitemelk
salt og pepper
1 liten løk
3 ss balsamicoeddik
3 ts sukker
3 ss rosiner

- Del løken i to og skjær den i strimler. Stek dem i en liten skvett olje i en panne på litt under middels varme til de er myke og litt brunet. Hell over balsamico og ha i sukker og rosiner. Stek det til vesken er kokt inn.
- Skrell potetene og del dem i grove biter. Kok dem møre i usaltet vann. La dem dampes tørre og mos dem skikkelig med baksiden av en sleiv, eller bruk potetpresse.
- Rør inn smør og spe med passende mengde melk. Smak til med salt og pepper før du forsiktig vender inn løkblanding.

Foto: Yngve Ekern

Gratinert stappe

En fest-stappe når du ikke vil klaske en sleiv grøt på tallerkenene, som du dessuten kan gratinere sammen med annen mat i ovnen.

6 egnede poteter
2 ss smør
ca 1 dl melk, helst geitemelk
salt og pepper
2 ss kapers
1 ts finrevet sitronskall
* 3 ss revet norsk geitost av
den harde typen, eller smuldret
smøreost av type Snøfrisk

- Skrell potetene, del dem i grove biter og kok dem møre i usaltet vann. La dem dampes tørre. Pisk inn smør og spe med melk. Smak til med salt og pepper.
- Vend inn sitronskall sammen med osten, med grovhakket kapers på toppen. Fordel i former og gratiner dem til toppen er gylden og litt sprø.
- Server med for eksempel fiskefileter som er sprøstekt på skinnsiden, som på bildet her.

Foto: Yngve Ekern

Foto: Yngve Ekern

Mos med fennikel

Fennikel gir en herlig, anis-aktig smak til mosen uten at den blir alt for eksotisk. En trofast traver hjemme hos meg.

6 egnede poteter
1 stor fennikel
2 - 3 dl melk/fløte, eller helst
geitemelk
2 ss smør
salt og pepper

- Skrell og skjær potetene i grove biter. Del fennikelen i to på langs. Kok potetene møre i usaltet vann, ha fennikelen i kjelen omtrent halvveis i koketiden. Ta ut fennikelen og legg den til side.
- La potetene dampe seg tørre. Bruk en grov gaffel og mos dem sånn ruffly. Rør inn smøret litt om gangen og spe med melk/fløte til du synes konsistensen er passe. Grovhakk fennikelen og vend den inn. Smak til med salt og pepper.

Din annonse her?

Har du et økologisk, fairtrade eller et produkt våre miljø og samfunnsengasjerte lesere bør vite om?

Kontakt Sverre på:
sverre@gmk.as eller
tlf: 98 61 31 01

Charlottes

Økologisk hud- og hårpleie.
Håndlaget. Vegansk. Naturlig.
www.urtekosmetikk.no

Selges i din
daglivarebutikk

ØKOLOGISK

Vikja

ØKOLOGISK SLAKTERI

KALV · STORFE · SAU · LAM · VILLSAU

Økologisk kjøtt
FRÅ GARDAR VED SOGNEFJORDEN

E-post: post@vikja.no
Tlf. 47657465 www.vikja.no

Godt Brød

Økologisk bakeverksted

Oslo | Bergen | Trondheim | Stavanger

Finn **ditt** nærmeste Økologiske
bakeverksted på www.godtbrod.no

Alm Østre

Biodynamisk gårdsbruk

Abonnementsordning
Stange, Hamar, Lillehammer

Gårdsbutikk
Biodynamiske grønnsaker,
korn, mel, kjøtt

www.almostre.no

Økologisk PÅ HAUGALANDET

FRUKT & GRØNT
LEVERT PÅ DØREN

www.friskusfrukt.com
Tlf: 907 18 975

- Kvalitetsis fra Vestlandet.
- Med naturens smaker, farger og holdbarhet.
- Med mest mulig råvarer fra egen gard
- Sesongen bestemmer kva som produserast.

48267898 / 90859221
www.almgardiskrem.no

MAXKORN

Tauvå

RASPRØ GRANOLA LAGET AV
NORSK, RENT VRKORN
www.MAXKORN.NO

FINNEGARDEN

Finnegarden leverer
økologisk frukt og
grønnsaker heim til deg
i Bergensregionen.

Telefon:
56 51 48 71 / 91 62 84 05

www.finnegarden.no

Har du ennå ikke prøvd
den beste kaffen du har smakt?

STAVANGER
KAFFEBRENNERI

Karbon-nøytral bedrift siden 2009

Mer enn 20 sorter økologisk kaffe og espresso,
også koffeinfrie. Stort utvalg av økologisk te.

NETTBUTIKK: www.stavangerkaffebrenneri.no
Finn nærmeste utsalgssted på hjemmesiden.

Ønsker du å bli forhandler?
Send en melding til post@stavangerkaffebrenneri.no

Bryllup, firmafest ved sjøen

HELLVIKTANGEN

Nesodden, egen brygge. Søndagskafé hele året 12-19
401 46 319, hellviktangen.no

MARIA
AKERBERG

100% naturlig hudpleieserie uten parfyme,
parabener eller kunstige konserveringsmidler.
Økologiske ingredienser - skånsom for huden din.

Se Marias mangfoldige utvalg på:
www.mariaakerberg.no

**STØRST
PÅ ØKOLOGISK
HONNING**

Økologisk - fortides korn er fremtidens mat
www.spesialkorn.no

www.unikumdesign.no

NORWEGIAN
REDEFINING THE WAY WE USE DIAPERS

SjH
Sogn Jord- og Hagebrukskule

rådgjevar småbrukar lærar **økobonde gründer** **osteprodusent**
bakar gartner **avløysar matskribent**

er noko av det tidlegare elevlar jobbar som i dag. Les meir på sjh.no

isrosa
økologisk is
www.isrosa.no

REIN
ØKOLOGISK HUDPLEIE

www.reinhudpleie.no

Tørr hud, kløe og hudplager?
Prøv Optima pH4

- forebyggende og pleiende
- basert på økologiske prinsipp
- anbefalt av Grønn Hverdag
- utan parfyme

pH4 -gir hud i balanse

Optima Produkter AS
5600 Norheimsund, Tlf. 56 56 46 10 www.optima-ph.no

Salg av norsk
økologisk mel og korn

www.norskurkorn.no

Mat med mening®

Økologiske Dagligvarer AS

Ullandhaugveien 150

4021 STAVANGER

telf. 51 87 29 50

Åpent: man-ons, fre: 11.00-17.00

tors: 11.00-19.00 lør: 10.00-15.00

Spesialbutikkene for økologisk mat i Stavanger

Langgata 2

4013 STAVANGER

telf. 51 87 29 51

Åpent: man-ons, fre: 10.00-17.00

tors: 10.00-19.00 lør: 10.00-15.00

Bring naturen inn
www.agentm.no

Rabattkode FIVH22

gir 15% rabatt på ordinære varer!

Økologisk
Kalkun
frå Hardanger

www.homlagarden.no

NØSTEBARN

www.nostebarn.no

UBEHANDLET ULL TIL HELE FAMILIEN

ULL ER IKKE ALLTID ULL

100% ull kan
også være
plastbelagt.

BLI KJENT MED
FORSKJELLEN

Mylnå
Volda Elektriske Mylne

Handverkarar i arbeid
ECONOMUSÉE

ÅRETS MILJØBEDRIFT 2018.

Siste gamle bygdemølle som framleis driv kommersiell matmjølproduksjon. Mylnå er Économusée-bedrift, og tilrettelagd for omvising.

Lik oss på facebook.com/Mylnå-Volda, følg oss på Instagram@mylnavolda eller besøk nettsida www.mylna.no

Voss
Vandrarheim

Overnatting - Økologisk mat
Familier - Grupper
Kurs & Konferanse
tlf. 56 51 20 17

www.vosshostel.com
www.finnegarden.no

STANGELAND
URTEPRODUKTER

Teer, urter og krydder-
blandinger basert på Torleif
Stangelands auraanalyse og
forskning gjennom 50 år.

Et naturlig valg

stangelandurteprodukter.no

Holli
MØLLE

Norske speltperler
er et godt alternativ
til ris og pasta

NO-ØKO-01

Prøv Vossabias
hudprodukt
– av bivoks, urter
og honning!

100% naturleg og økologisk
– fordi me bryr oss!

Les mer om oss på www.vossabia.no

Lag din egen
sunne sjokolade av
økologiske og fairtrade
kakaoprodukter.

Uten sukker.
For hele familien.

okosjokolade.no
– med god samvittighet

Svensk

Tretti tusen øyer, holmer og skjær danner vannbyen Stockholms skjærgård. Finnes det én hovedstad i verden med noe tilsvarende?

rikdom

På toget hjem leste jeg

Sjöbergs bok. Hans tekst om

apollosommerfuglen gjorde

et spesielt inntrykk. Den

joynefallende, elegante arten har

gått kraftig tilbake i Sverige, som

også i Norge (her er den «nær

truet»). Sjöberg mener det ville

være et betydelig velferdstap

om den forsvant fra Stockholms

skjærgård. Det er vi to om.

Tekst
**Trond
Wormstrand**

Trond Wormstrand er vår faste naturskribent og stifinner. Spalten har vært en fast og populær del av Framtiden i våre henders medlemsmagasin i mange år.

«Var sann! Du är falsk som en festtalare!». Jeg vandrer fra hotellet nedover Drottninggatan i Stockholm og leser dette og andre August Strindberg-sitater nedfelt i asfalten.

Her kommer en festtale.

Nederst i Drottninggatan stikker jeg innom en bokhandel og kommer fornøyd ut med «Fjärilarnas skärgård» av Fredrik Sjöberg, et passende lesestoff for dagens utfukt. Sjöberg er biolog og en av mine favorittforfattere.

Jeg passerer Riksdagshuset der Greta Thunberg i 2018 startet «Skol-

strejk för klimatet», fortsetter ned til Evert Taube-statuen på Riddarholmen og setter meg på kald stein ved hans bronseføtter. Skuende utover Riddarfjärden, det østligste sundet i den mektige innsjøen Mälaren, nynner jeg: «Sluta att utrota skogarnas alla djur / Låt örnen flyga, låt rådjuren löpa / Låt sista älven, som brusar i vår natur / Brusa alltjämt mellan fjällar och gran och fur.» Taubes «Änglamark» flytter meg tilbake til allsangen på Framtiden i våre henders optimistiske sommerleirer på 70-tallet.

Evert Taube var artist, komponist, forfatter – og miljøverner. Han slåss for å bevare natur og bymiljøer. På femtitallet ledet han kampanjen som lyktes med å redde Riddarfjärden fra å bli et avfallsdeponi.

Jeg somler gjennom middelalderbyen Gamla Stan, setter meg på

fergen over til øya Djurgården og blar i min nye bok. Jeg merker meg at så mange som 78 dagaktive sommerfugler er observert i Stockholms skjærgård. – Rikdom kan måles på mange måter, dette er en av de beste, skriver Sjöberg.

Tretti tusen øyer, holmer og skjær danner vannbyen Stockholms skjærgård. Finnes det én hovedstad i verden med noe tilsvarende? Til Djurgården bruker fergen åtte minutter. Derfra kunne den ha fortsatt gjennom «sørlandsidyller» i flere timer. Strindberg ble engang spurt om hvor han helst ville leve. Stockholms skjærgård, svarte han. Ved Middelhavet ble han trøtt av å stirre ut på et blått intet.

Djurgården har Nord-Europas største bestand av svære, gamle eiketrær. Et par hundre av de eldste skjottes individuelt slik at de skal ha

et så langt liv som mulig, mens rundt tre hundre yngre trær skjottes slik at de gradvis skal overta etter hvert som de eldste dør. Hvorfor denne skjøtsel? Eiketrær er viktige leveområder for sopp, lav og insekter. 1500 insektarter er knyttet til eik, og i de gamle trærnes hule rom tar stær, duer, ugler og flaggermus gjerne bolig. Skriver jeg her om verdens mest sjenerøse art?

Jeg teller nitten gråhegrer ved Isbladskärret, en våtmark lengst øst på Djurgården. Ved siden av meg på en liten brygge står en mann med barnevogn og teleskop. – Mange hegrer, sier jeg. – Ja, de bor i koloni här. – Bra med fugleliv her i parken, sier jeg. – Ja, över hundra fågelarter häckar här.

Gutten i barnevognen våkner og gråter. Pappaen trøster og jeg låner teleskopet. På kloss hold ser jeg en av

de langbeinte gråhegrene vade sakte og konsentrert over sitt eget mørke speilbilde. Så plutselig splintrer den vannflaten med sitt dolkeformet nebb, trekker sprutende opp en sprellende fisk, rister den og sluker den levende. Jeg for min del nynner: «Låt fåglar leva och sjunga för oss sin psalm / Låt fiskar simma kring bryggor och stenar». – Änglamark, sier pappaen. Gutten smiler.

Jeg ikler meg lue, drar opp jakkeglidlåsen og hviler i rå luft på en benk ved Djurgårdsbrunnskanalen. Grå skyer driver, kanalvannet skvulper og gult og rødt løv, fra lange eike- og lønnealleer langs kanalens bredder, mister feste og fyrer.

Kungliga Nationalstadsparken, som Djurgården er en del av, danner en bue gjennom og rundt Sveriges hovedstad. Den rommer på sine 27 kvadratkilometer godt over åtte hundre ulike plantearter. Parken har et rikt mangfold av naturtyper: enger og beitmarker, løv- og barskoger, innsjøer og vassdrag, flere øyer og en lang kyst. På to bein rakk jeg i dag bare litt av den imponerende kultur- og naturparken. På to hjul skal jeg rekke lenger neste gang. 36 kilometer med sykkelveier er skiltet.

Stockholms skjærgård og stadspark er begge en opplevelse – en sann opplevelse. ■

Evert Taube var artist, komponist, forfatter – og miljøverner. Han slåss for å bevare natur og bymiljøer.

«Evert Taubes «Änglamark»

flytter meg tilbake til

allsangen på Framtiden i

våre henders optimistiske

sommerleirer på 70-tallet.»

Norsk klimapolitikk i tåka

Som velger er det ekstremt krevende å skulle bedømme regjeringens klimainnsats basert på det de kommuniserer om sitt klimabudsjett.

Grunnkontrakten mellom oss i demokratiet er: Du og jeg velger politikerne som foreslår løsningene vi har størst tro på. Om partiene leverer vil vi fortsette å stemme på dem. Hvis ikke, skal vi kunne velge noen andre. Derfor er det et demokratisk problem når det er nesten umulig for folk å følge med på hvordan vi ligger an i vår tids viktigste sak – klimakrisa.

Stadig flere nordmenn er opptatt av hva som skjer med naturen, tap av arter og økende temperaturer, og ved stortingsvalget i 2021 var klima blant de viktigste sakene for velgerne. Dermed har de siste regjeringene begynt å knive om klimapolitikken, om tiltakene som føres – og om virkelighetsbeskrivelsen for hvordan vi ligger an.

Jeg hadde gledet meg til statsbudsjettframleggningen, for med det skulle det bli slutt på kampen om virkelighetsbeskrivelsene. Vi skulle få et helt nytt verktøy, et klimabudsjett for Norge. Jeg trodde det skulle gi en grundig status for klimaarbeidet og en konkret plan for hvor vi er, hvor vi skal, og hvordan vi kommer oss dit.

Men da budsjettet ble lagt frem hersket det full forvirring: Klimaministeren feiret at vi for første gang når klimamålene for 2023, mens miljøbevegelsen var skuffet over ikke å være i mål. Hvordan er det mulig? Hold tunga rett i munnen, mens jeg prøver å forklare:

Ministeren feiret fordi han la til grunn de straks utdaterte forpliktelsene Norge har gitt EU, om å kutte 40% utslipp. Det gjelder for ikke-kvotepliktig sektor, det vil si i sektorer som transport og jordbruk.

Men de oppdaterte målene fra EU, som straks vil vedtas, sier at landene må kutte utslippene med 50%. Dette er mer i tråd med FN klimapanel, som sier at verdens utslipp må halv-

eres innen 2030. Hvis man legger dette målet til grunn, så er det et stort gap mellom hvor vi er i 2023 og der vi bør være, på minst 400.000 tonn CO₂. Her snakker vi fortsatt om utslipp i ikke-kvotepliktig sektor.

Vi har et annet mål fra EU som ikke er spesielt kjent: norsk skog og natur skal binde like mye CO₂ fra år til år. Nye tall i regjeringens klimastatus viser at vi bygger ned natur i altfor stort tempo, og dette kommer til å slippe ut 6,7 millioner tonn CO₂ i atmosfæren hvert eneste år framover! Vi er med andre ord over 7 millioner tonn på etterskudd med våre internasjonale klimaforpliktelser neste år – uten at regjeringen presenterer en plan for hvordan vi skal kutte disse utslippene.

I tillegg har regjeringen et eget «omstillingsmål» hvor de vil kutte utslippene med 55% i hele økonomien,

altså både i ikke-kvotepliktig sektor og i kvotepliktig sektor, som blant annet omfatter olje og gass, industri og innenriks luftfart. Hvordan vi ligger an her er høyst utydelig.

Som velger er det ekstremt krevende å skulle bedømme regjeringens klimainnsats basert på det de kommuniserer om sitt klimabudsjett. Rent juridisk er det nok ikke feil at vi, med regjeringens innsats, kan innfri våre gamle forpliktelser til EU med å kutte 40% utslipp i én del av økonomien i 2023. Men ministeren tåkelegger klimadebatten når han uttaler at «Vi er i rute til å nå målet». For målet han snakker om er utdatert, og ikke i tråd med FN klimapanels anbefalinger. Dessuten unnlater han pent å si noe om de enorme utslippene knyttet til vår hurtige ødeleggelse av skog og annen natur.

I alt for lang tid har politikerne gjemt seg bak kompleksiteten i klimapolitikken og gjort det umulig å bli kikket i kortene. Nettopp derfor er et klimabudsjett potensielt så viktig. Gjort riktig kan vi få en mer åpen og kunnskapsbasert debatt om status i klimapolitikken. For velgerne er det viktig, fordi de da kan belønne politikere som tar modige og nødvendige valg, og straffe de som ikke gjør det. All den tid det er fullstendig umulig å følge med, frarøves velgeren det valget. Grunnkontrakten i demokratiet vårt slår sprekker.

Den «grønne boka» må justeres og forbedres til neste år. Nå må det bli vanlige folks tur til å få en real og ryddig klimadebatt. ■

Anja Bakken Riise,
Leder i Framtiden
i våre hender

«...ministeren tåkelegger klimadebatten

når han uttaler at «Vi er i rute til å nå målet».

For målet han snakker om er utdatert, og ikke i tråd med FN klimapanels anbefalinger.»

Nyhet! Frisk, naturlig smak

— helt uten konserveringsmidler og karragenan. Det beste fra naturen gir den beste smaken. Finnes hos Meny, Coop Mega, Obs, Eurospar, Spar, Bunnpris, Joker og Nærbutikken.

NORTHERN
PLAYGROUND

DENNE JAKKA ER IKKE BÆREKRAFTIG

Ingen klær er bærekraftige. Ikke våre heller. Når klesprodusenter kaller plagg bærekraftige har de typisk klart å redusere fotavtrykket med 5%. Med det lurere de deg kanskje til å kjøpe enda flere plagg. Da hjelper 5% ingenting.

Det som faktisk hjelper er om du bruker klærne dine dobbelt så lenge. Da reduserer du avtrykket med nesten 50%.

Så la oss omfavne friheten av å eie mindre. Når du trenger noe, kjøp kvalitetsplagg som varer og som du elsker og bruker (minst) dobbelt så lenge.

BUY LESS. PLAY MORE.

